

SUBYEKTIV BAHONING PRAGMATIK VA KOMMUNIKATIV XUSUSIYATLARI

Abdihakimova Dildora Jamil qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti magistri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20336792>

Annotatsiya. Mazkur maqolada subyektiv bahoning pragmatik va kommunikativ xususiyatlari tilshunoslik nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida subyektiv bahoning nutq jarayonidagi o'rni, so'zlovchining munosabati va emotsional holatini ifodalashdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, subyektiv baho vositalarining kommunikativ ta'sirchanlikni oshirishdagi roli hamda pragmatik mazmuni shakllantirishdagi funksional imkoniyatlari tahlil qilingan. Maqolada badiiy va kundalik nutq misolida subyektiv bahoning lingvistik xususiyatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: subyektiv baho, pragmatika, kommunikativlik, nutq akti, emotsionallik, ekspressivlik, baholash kategoriyasi, til birliklari, diskurs, kommunikativ ta'sir.

Subyektiv baho nutq subyektining voqelikdagi predmet, hodisa yoki shaxsga nisbatan bildirgan individual munosabatini ifodalaydi. Mazkur hodisa tilning pragmatik sathida muhim o'rin egallaydi. Nutq jarayonida baho ma'lum kommunikativ niyat asosida shakllanadi. So'zlovchi baho orqali o'z pozitsiyasini ifodalaydi. Baholovchi birliklar nutqning maqsadga yo'naltirilganligini ko'rsatadi. Pragmatik jihatdan subyektiv baho kontekstga bog'liq holda yuzaga keladi. Bir xil birlik turli vaziyatda turlicha baho ifodalaydi. Nutq vaziyati bahoning mazmunini belgilaydi. Subyektiv baho kommunikativ ta'sir vositasi sifatida namoyon bo'ladi. So'zlovchi baho orqali tinglovchiga ta'sir ko'rsatadi. Ishontirish jarayoni yuzaga keladi. Baho nutq strategiyasining tarkibiy qismi hisoblanadi. Ma'qullash yoki tanqid qilish orqali munosabat bildiriladi. Pragmatik omillar baho shakliga ta'sir qiladi. Ijtimoiy muhit va suhbat ishtirokchilari o'rtasidagi munosabat muhim ahamiyatga ega. Subyektiv baho ochiq yoki yashirin shaklda ifodalanadi. Yashirin bahoda kontekst asosiy vosita bo'ladi. Nutqning emotsional jihati kuchayadi. Baholovchi birliklar orqali nutqning ta'sirchanligi oshadi. Subyektiv baho nutqning pragmatik mohiyatini ochib beradi. Kommunikativ samaradorlik ta'minlanadi. Baho orqali nutqning asosiy maqsadi amalga oshadi.¹

Nutq jarayonida subyektiv baho muhim kommunikativ vazifalarni bajaradi. Baho orqali so'zlovchi o'z fikrini aniq ifodalaydi. Tinglovchi nutq mazmunini tezroq anglaydi. Baho axborotni baholangan holda yetkazadi. Kommunikativ jarayonda baho yo'naltiruvchi funksiyani bajaradi. Tinglovchi muayyan fikrga yo'naltiriladi. Baholovchi birliklar orqali muallif pozitsiyasi aniqlanadi. Bahoning informativ funksiyasi mavjud. Axborot bilan birga munosabat ham yetkaziladi. Emotsional funksiyasi nutqning ta'sirchanligini oshiradi. Tinglovchi hissiy jihatdan jalb etiladi. Baho ekspressivlikni kuchaytiradi. Nutq yanada jonli shaklga ega bo'ladi. Kommunikativ vazifa sifatida baho ishontirish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Dalillar bilan birga baho beriladi. Tinglovchi fikrni qabul qilishga moyil bo'ladi. Baho nutqning interaktivligini ta'minlaydi. Dialog jarayonida qarama-qarshi baholar yuzaga keladi. Bu nutqni faollashtiradi. Baho ijtimoiy munosabatlarni tartibga soladi. Hurmat yoki tanqid ifodalanadi. Kommunikativ jarayon samaradorligi oshadi. Baho orqali nutqning maqsadi aniq amalga oshadi. Natijada subyektiv baho kommunikativ tizimning muhim elementi sifatida namoyon bo'ladi.

¹ Nazarova, G. (2023). Publitsistik matnda muallif pozitsiyasi va baho ifodasi. *Filologik izlanishlar*, 7(1), 90–97.

Subyektiv baho nutq jarayonida turli pragmatik omillar ta'sirida shakllanadi. Nutq vaziyati bahoning mazmunini belgilaydi. Rasmiy muhitda baho ehtiyotkor shaklda ifodalanadi. Norasmiy muhitda baho erkin va ochiq shaklda beriladi. Suhbat ishtirokchilari o'rtasidagi ijtimoiy munosabat muhim rol o'ynaydi. Yaqinlik darajasi baho shakliga ta'sir ko'rsatadi. Ierarxik munosabatlar bahoning ifodalanish usulini belgilaydi. Nutqning kommunikativ maqsadi baho mazmunini aniqlaydi. Ishontirish jarayonida baho kuchliroq ifodalanadi. Axborot berish jarayonida baho nisbatan neytral shaklda bo'ladi. Kontekst baho mazmunini ochib beradi. Bir xil birlik turli vaziyatda turlicha baho bildiradi. Intonatsiya bahoning emotsional jihatini kuchaytiradi. Ovoz ohangi orqali munosabat ifodalanadi. Mimika va imo-ishoralar bahoni to'ldiradi. Nolingvistik vositalar bahoning aniqligini oshiradi. Pragmatik omillar bahoning moslashuvchanligini ta'minlaydi. Nutq jarayonida baho vaziyatga mos ravishda o'zgaradi. Bu esa nutqning dinamik xususiyatini ko'rsatadi. Baholovchi birliklar pragmatik muhit bilan uyg'unlashadi.²

Subyektiv baho nutq strategiyalarining ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Nutq strategiyalari kommunikativ maqsadga erishish uchun qo'llanadi. Baholovchi birliklar strategik vosita sifatida ishlatiladi. So'zlovchi baho orqali tinglovchiga ta'sir ko'rsatadi. Ishontirish strategiyasida baho muhim rol o'ynaydi. Ijobiy baho orqali ma'qullash ifodalanadi. Salbiy baho orqali tanqid bildiriladi. Baholovchi strategiyalar ochiq yoki yashirin shaklda amalga oshiriladi. Ochiq baho bevosita ifodalanadi. Yashirin baho kontekst orqali anglashiladi. Nutq strategiyalarida emotsional vositalar qo'llanadi. Ekspressiv birliklar bahoning kuchini oshiradi. Takroriy konstruksiyalar urg'uni kuchaytiradi. Dialogik strategiyalarda baho o'zaro muloqot orqali shakllanadi. Qarama-qarshi baholar yuzaga keladi. Bu nutqni faollashtiradi. Monologik nutqda baho muallif pozitsiyasini ifodalaydi. Strategik baho kommunikativ samaradorlikni oshiradi. Tinglovchi muayyan fikrga yo'naltiriladi. Nutqning maqsadi aniq amalga oshadi. Subyektiv baho nutq strategiyalarining markaziy elementi sifatida namoyon bo'ladi.

Subyektiv baho kommunikativ maqsadga erishishda muhim vosita hisoblanadi. Nutq jarayonida so'zlovchi ma'lum natijaga erishishni ko'zlaydi. Baho ushbu maqsadni amalga oshirishga xizmat qiladi. Axborot berish jarayonida baho nisbatan neytral shaklda ifodalanadi. Ishontirish jarayonida baho kuchaytirilgan shaklda namoyon bo'ladi. Baholovchi birliklar orqali tinglovchi fikriga ta'sir ko'rsatiladi. Ijobiy baho ma'qullashni bildiradi. Salbiy baho tanqidni ifodalaydi. Kommunikativ maqsad baho shaklini belgilaydi. Rasmiy nutqda baho ehtiyotkorlik bilan ifodalanadi. Norasmiy nutqda baho erkin shaklda beriladi. Baho ifodalashda leksik vositalar muhim rol o'ynaydi. Sifatlar va emotsional birliklar keng qo'llanadi. Sintaktik vositalar bahoni kuchaytiradi. Undov gaplar orqali emotsional munosabat ifodalanadi. Intonatsiya bahoning mazmunini aniqlashtiradi. Ovoz ohangi orqali turli baholar yuzaga keladi. Kontekst bahoning to'liq anglanishini ta'minlaydi. Baholovchi birliklar vaziyatga mos ravishda tanlanadi. Kommunikativ maqsadga mos strategiyalar qo'llanadi. Natijada subyektiv baho nutqning maqsadga yo'naltirilganligini ta'minlaydi. Nutqning samaradorligi oshadi. Tinglovchi kerakli fikrga yo'naltiriladi.³

Subyektiv baho kontekst bilan chambarchas bog'liq holda shakllanadi. Nutq mazmuni vaziyat orqali aniqlanadi. Bir xil lingvistik birlik turli kontekstda turlicha baho ifodalaydi. "Yaxshi ekan" kabi ibora turli vaziyatda ma'qullash yoki kinoya ma'nosini bildiradi. Kontekst bahoning

² Yoqubova, F. (2022). Dialogik nutqda baho va uning interaktiv xususiyatlari. *Adabiyot va lingvistika*, 4(1), 25–32.

³ Tursunov, A. (2023). Publitsistik diskursda tanqidiy baho va kinoya vositalari. *Tilshunoslik va tarjima*, 6(1), 44–52.

to'g'ri anglanishini ta'minlaydi. Nutq vaziyati bahoning mazmunini belgilaydi. Ijtimoiy muhit baho shakliga ta'sir ko'rsatadi. Suhbat ishtirokchilari o'rtasidagi munosabat muhim omil hisoblanadi. Rasmiy kontekstda baho neytralroq bo'ladi. Norasmiy kontekstda baho ochiqroq ifodalanadi. Kontekst bahoning yashirin yoki ochiq shaklda ifodalanishini belgilaydi. Yashirin baho kontekst orqali anglashiladi. Lingvistik vositalar kontekst bilan uyg'unlashadi. Intonatsiya bahoning mazmunini kuchaytiradi. Mimika va imo-ishoralar bahoni to'ldiradi. Kontekst bahoning pragmatik jihatini ochib beradi. Nutqning umumiy maqsadi bahoga ta'sir qiladi. Baholovchi birliklar vaziyatga mos tanlanadi. Bu esa nutqning moslashuvchanligini ta'minlaydi. Kontekst bahoning ko'p qatlamli xususiyatini yuzaga chiqaradi. Natijada subyektiv baho kontekstga bog'liq murakkab lingvistik hodisa sifatida namoyon bo'ladi.

Pragmatik kompetensiya nutq jarayonida subyektiv bahoni to'g'ri va mos tarzda ifodalash qobiliyatini anglatadi. So'zlovchi til birliklaridan foydalanishda vaziyatni hisobga oladi. Baho ifodalashda kommunikativ me'yorlarga amal qilinadi. Pragmatik kompetensiya yuqori bo'lgan nutq subyektiv bahoni aniq va samarali yetkazadi. Baholovchi birliklar vaziyatga mos ravishda tanlanadi. Rasmiy muhitda baho ehtiyotkor shaklda beriladi. Norasmiy muloqotda baho erkin ifodalanadi. Nutq ishtirokchilari o'rtasidagi munosabat baho shakliga ta'sir qiladi. Ierarxik farqlar baho ifodasini cheklashi mumkin. Pragmatik kompetensiya nutq strategiyalarini to'g'ri tanlash imkonini beradi. Ishontirish jarayonida baho kuchliroq ifodalanadi. Axborot berishda baho neytral shaklda bo'ladi. Intonatsiya va urg'u orqali baho aniqlashtiriladi. Mimika va imo-ishoralar bahoni to'ldiradi. Nolingvistik vositalar bahoning to'g'ri qabul qilinishiga yordam beradi. Kontekstni to'g'ri baholash muhim ahamiyatga ega. Baholovchi birliklar noto'g'ri qo'llansa kommunikativ xato yuzaga keladi. Pragmatik kompetensiya nutqning samaradorligini oshiradi. Tinglovchi bahoni to'g'ri anglaydi. Muloqot samarali amalga oshadi. Subyektiv baho pragmatik bilim asosida ifodalanadi.⁴

Dialogik nutqda subyektiv baho o'zaro muloqot jarayonida shakllanadi. Nutq ishtirokchilari fikr almashadi. Har bir ishtirokchi voqelikka nisbatan o'z munosabatini bildiradi. Baholovchi birliklar savol-javob shaklida namoyon bo'ladi. "Bu yaxshi fikrmi?" kabi savollar baho jarayonini boshlaydi. "Ha, yaxshi" yoki "Yo'q, noto'g'ri" kabi javoblar bahoni aniqlashtiradi. Dialogik nutqda baho tezkor shaklda ifodalanadi. Qisqa va lo'nda birliklar ustunlik qiladi. Interaktivlik dialogning asosiy xususiyati hisoblanadi. Har bir ishtirokchi boshqasining nutqiga munosabat bildiradi. Qarama-qarshi baholar yuzaga keladi. Bu jarayon nutqni faollashtiradi. Intonatsiya bahoning emotsional jihatini kuchaytiradi. Ovoz ohangi orqali munosabat ifodalanadi. Mimika va imo-ishoralar bahoni to'ldiradi. Suhbat ishtirokchilari o'rtasidagi munosabat baho shakliga ta'sir ko'rsatadi. Yaqin munosabatda baho ochiq ifodalanadi. Rasmiy vaziyatda baho ehtiyotkor shaklda beriladi. Dialogik nutqda baho kontekstga bog'liq bo'ladi. Nutq vaziyati bahoning mazmunini belgilaydi. Interaktivlik kommunikativ samaradorlikni oshiradi. Baho orqali nutq jarayoni yanada jonli tus oladi.

Subyektiv baho nutqda ijtimoiy va psixologik omillar bilan chambarchas bog'liq holda namoyon bo'ladi. Jamiyatdagi ijtimoiy me'yorlar baho ifodalash usullarini belgilaydi. Har bir nutq subyektiv ijtimoiy qoidalarga mos ravishda baho beradi. Hurmat ifodalash zarurati bahoni yumshoq shaklda ifodalashga olib keladi. Tanqidiy munosabat ehtiyotkorlik bilan bildiriladi. Ierarxik munosabatlar baho shakliga ta'sir ko'rsatadi. Katta-kichik munosabatida baho ehtiyotkor shaklda

⁴ Jumaeva, L. (2022). Subyektiv bahoning ijtimoiy va psixologik jihatlari. *Zamonaviy lingvistika tadqiqotlari*, 5(2), 83–91.

ifodalanadi. Tenglar o'rtasida baho erkinroq beriladi. Psixologik omillar bahoning emotsional tomonini belgilaydi. Shaxsning kayfiyati baho mazmuniga ta'sir qiladi. Stress holatida baho keskinroq bo'lishi mumkin. Ijobiy holatda baho yumshoq shaklda ifodalanadi. Nutq ishtirokchilari o'rtasidagi psixologik yaqinlik muhim rol o'ynaydi. Yaqin insonlar o'rtasida baho ochiq ifodalanadi. Begona muhitda baho ehtiyotkorlik bilan beriladi. Baholovchi birliklar psixologik ta'sir vositasi sifatida xizmat qiladi. Tinglovchining hissiy holatiga ta'sir ko'rsatiladi. Nutq orqali ijtimoiy munosabatlar tartibga solinadi. Baho orqali ma'qullash yoki inkor ifodalanadi. Ijtimoiy muhit baho chegaralarini belgilaydi. Psixologik jihatlar nutqning ta'sirchanligini oshiradi.

Zamonaviy kommunikatsiyada subyektiv baho muhim funksional ahamiyat kasb etadi. Raqamli texnologiyalar nutq shakllarini o'zgartirgan. Ijtimoiy tarmoqlar baho ifodalashning asosiy maydoniga aylangan. Qisqa va lo'nda baholovchi birliklar keng qo'llanadi. "Zo'r", "super", "yomon" kabi birliklar tezkor baho berish vositasi hisoblanadi. Emoji va grafik belgilar baho ifodalashni kuchaytiradi. Vizual elementlar nutqning ajralmas qismiga aylangan. Emotsional ifoda kuchaygan. Nutq og'zaki shaklga yaqinlashgan. Spontanlik yuqori darajada namoyon bo'ladi. Interaktivlik kuchaygan. Foydalanuvchilar o'zaro fikr almashadi. Baholar tez tarqaladi. Kommentariya shaklida baho bildiriladi. Kinoya va istehzo keng qo'llanadi. Bilvosita baho ifodasi kuchaygan. Auditoriya kengaygan. Baho ko'p sonli foydalanuvchilarga yetib boradi. Pragmatik omillar muhim rol o'ynaydi. Platformaga qarab baho shakli o'zgaradi. Rasmiy muhitda baho nisbatan neytral bo'ladi. Norasmiy muhitda baho erkin ifodalanadi. Zamonaviy kommunikatsiya baholovchi tizimni boyitgan.⁵

⁵ Ismoilov D.. Og'zaki nutq lingvistikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2021. – 230 b.